

ἀποτελεῖ σταθερόν τινα συγκεκριμένον ἀντικείμενον, ἕνα πλήρες ντοκουμέντο τῆς ἐργασίας διὰ τὸν μαθητὴν (ὅπως καὶ διὰ τὸν διδάσκαλον) μετὰ τοῦ ὁποίου συνδέεται συναισθηματικὰ—μία πλήρης νοήματος ἱστορία ἐνὸς ἀψύχου ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον τοῦ μιᾶ ὡστόσο εἰς τὴν γλῶσσαν του.

3. Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ Πειραματισμοῦ.

Παρὰ τὰς ἀντιξοότητας τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίσαμεν, ὁ τύπος οὗτος τῆς συγκεντρώσεως ἀπέδωκεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Ὡς καὶ εἰς τὸν προγραμματισμὸν τῆς ἐργασίας προεβλέψαμε, τὸ σχέδιον προσέκρουσε εἰς πλείστας ὄσας δυσχερείας καὶ θεωροῦμεν σκόπιμον, ὅπως ἐκθέσωμεν ἐν πλάτει τὰ προβλήματα, τὰς λύσεις καὶ τὰς εἰσηγήσεις μας ἐπὶ τῶν κυριωτέρων προβλημάτων.

II. ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ ΤΗΣ ὙΛΗΣ ΕΙΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Ἡ ὕλη συνεκεντρώθη εἰς μεγάλας ἐβδομαδιαίας ἐνότητας κατὰ τρόπον, ὥστε ἢ μία ἐνότης νὰ ἀποτελῇ συνέχειαν τῆς προηγουμένης, νὰ συμπληρῶνῃ αὐτὴν καὶ νὰ ὑπαγορεύῃ ἢ δικαιολογῇ τὴν ἐπομένην. Ἡ συνέχεια αὐτὴ δὲν εἶναι ἀναγκαία εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς συγκεντρώσεως, ἀλλ' ἡ πείρα μᾶς ἐδίδαξεν ὅτι ἐξασφαλίζεται πλήρως μεταξὺ τῶν μαθημάτων τῆς Γεωγραφίας—Φυσικῆς Ἱστορίας καὶ Ἱστορίας, ὅταν γίνῃ κατάλληλος προσεργασία ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου. Ὅπωςδήποτε ἐπιβάλλεται μία ἐλευθερία εἰς τὴν ἀναδιάταξιν τῆς διδακτέας ὕλης καὶ τοῦτο εἶναι ἔργον δύσκολον. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἂν μία τοιαύτη προσπάθεια ἀνελαμβάνετο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν Ἐπιθεωρητῶν, Παιδαγωγῶν καὶ Διδασκάλων σὲ εὐρυτάτῃ κλίμακα εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἰδέας, δεδομένου, ὅτι ἡ θεωρητικὴ θεμελίωσις τοῦ θέματος δὲν εἶναι εἰσέτι, καὶ ὑπὸ τὴν παροῦσαν μορφήν, δυνατὴ. Ἐκ τῆς πράξεως ὁμως εἶναι δυνατόν νὰ προκύψουν ὠφέλιμα συμπεράσματα διὰ μίαν εὐρύτεραν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῆς συγκεντρώσεως τῆς ὕλης τῶν μαθημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Δυσχέριαν ἐνοποιήσεως τῶν Ἐνοτήτων παρουσίασεν ἡ ὕλη τῶν Ἐρησκειτικῶν τῆς Δ' καὶ μεγαλυτέραν δυσχέριαν πρέπει νὰ ἀναμένωμεν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Ἐρησκειτικῶν τῆς Γ' καὶ ΣΤ'. Ἀλλὰ τοῦτο, ὡς ἐλέχθη, δὲν εἶναι ἀναγκαία προϋπόθεσις τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σχήματος τούτου, ἀφοῦ ἡ ἐπινόησις (εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐγένετο λόγος ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Γεν. Ἐπιθεωρητοῦ Ε. Παπαϊωάννου) προωρίζετο νὰ καλύψῃ ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα τοῦτο. Τὸ θέμα ὁμως πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἐπὶ εὐρύτερας κλίμακος. Διότι ἡ κατάτμησις τῆς διδακτέας ὕλης σὲ ξεχωριστὰ «μαθήματα» δὲν εἶναι πλέον ἀνεκτὴ. Ὁ τύπος οὗτος χαρακτηρίζεται ὡς «νεκρός», ἄσκοπος, διασπαστικὸς καὶ ἀναχρονιστικὸς». Δὲν προσφέρει ἕνα ἱκανοποιητικὸν σχῆμα ὀργανώσεως τοῦ προγράμματος καὶ τῆς διδασκαλίας τὸ ὁποῖον νὰ θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἐνότητος τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς ἀτομικῆς ἐμπειρίας. Ἐνα πρόγραμμα πρέπει νὰ προσφέρῃ διὰ μίαν συνέχειαν εἰς τὴν ἀποκτιωμένην ἐμπειρίαν τοῦ παιδιοῦ καί, μεταξὺ ἄλλων, τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου.

Ἡ συντελεσθεῖσα ἐργασία ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ὀργάνωσις θὰ πρέπει νὰ στηριχθῇ ἐπὶ ἐνὸς σχήματος τὸ ὁποῖον θὰ λαμβάνῃ ἐξ ἴσου ὑπ' ὄψιν τὸν πολιτισμὸν, τὴν σχολικὴν πραγματικότητα καὶ τὰς συνηθισμένας—τυπικὰς δραστηριότητας—ἀνάγκας καὶ διαφέροντα, μολονότι οἱ ὅροι οὗτοι καταχρῶνται πολλάκις ὑπὸ τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Τοῦτο, φυσικὰ, ὑπαγορεύει τελείαν ἀναδιάταξιν τῆς ὕλης καὶ πρὸς τὸ παρὸν τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ ἐλκύῃ τὴν προσοχὴν τῶν ὑπευθύνων.

Κατόπιν τούτου εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν συζήτησιν μὲ βάσιν τὸ μετριόφρον σχῆμα ἐργασίας μας.

Μὲ περιορισμένην ἀναδιάταξιν τῆς ὕλης εἶναι ἐφικτὴ λίαν ἱκανοποιητικὴ ἐνο-

ποίησης και συνέχεια τῶν Ἐνοτήτων. Ἴτι ἐγνοοῦμε μὲ τὸν ὄρον «συνέχεια» καὶ «ἐνοποίησης» τῶν Ἐνοτήτων;

Ἴδου ἓνα παράδειγμα: Ὅταν ἔγινε ἐναρξίς τοῦ προγράμματος εἰς τὰς τάξεις Γ' καὶ Δ', εὐρισκόμεθα εἰς τὴν πατριδογνωστικὴν ἐξέτασιν τοῦ χωρίου τῶν μαθητῶν. Ταύτην ἐλάβομεν ὡς φυσικὴν Ἐνότητα ἐκ τοῦ μαθήματος τῆς Γεωγραφίας καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐβδομάδα οἱ μαθηταὶ παρωθήθησαν εἰς καθαρῶς γεωγραφικὴν ἐξέτασιν τῆς Ἐνότητος «Τὸ χωριό μου». Τὴν ἐπομένην ἐβδομάδα ἢ ἐξέτασις τοῦ χωρίου συνεχίσθη ἀπὸ καθαρῶς «ζωϊκῆς» πλευρᾶς μὲ κεντρικὴν Ἐνότητα ἐκ τοῦ μαθήματος τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας καὶ μὲ Ἐνότητα Ἐβδομάδος «Τὸ Δάσος τοῦ χωριοῦ μου», ὅποτε ἐδόθη εὐκαιρία νὰ μιλήσωμε διὰ τὸ δάσος ἐν γένει καὶ τὰ ζῶα τοῦ δάσους τοῦ τόπου αὐτοῦ. Ἡ τρίτη ἐβδομάς ἦτο ἢ ἐβδομάς τῆς Ἱστορίας καὶ συνεζητήθη ἢ Ἱστορία τοῦ χωριοῦ ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν Ἱστορίαν τῶν εὐεργετῶν τοῦ τόπου (Μηλιαῶς—Μετσόβου) καὶ τῆς «Νεράϊδες τῶν Δασῶν» κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν χωρικῶν τῆς περιοχῆς. Τοῦτα, ἐν συνεχείᾳ ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ γίνῃ εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Μυθολογίαν καὶ νὰ διδαχθῶν τὰ περὶ Θεῶν καὶ Ἡμιθεῶν τῶν ἀρχαίων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ ἄλλας περιοχάς. Διδάσκοντες λ.χ. περὶ Μακεδονίας (Κ.Ε.Ε. «Ἐνα ταξίδι στὴν Μακεδονία») ἐπακολουθεῖ θαυμάσια. Ἡ Ἐνότης ἐκ τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας μὲ θέμα «Προϊόντα τῆς Μακεδονίας» ἢ «Ζῶα καὶ φυτὰ τῆς Μακεδονίας» καὶ ἐν συνεχείᾳ ἢ Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ πολιτισμοῦ (τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἢ Ἀλέξανδρον ἀναλόγως). Τοιοῦτοτρόπως συντελεῖται μίᾳ πολυμερῆς καὶ πλήρης ἐξευρεύνησις τῆς Ἐνότητος σὺν τῇ ἐπικουρίᾳ τῶν λοιπῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια πλέκονται πέριξ τῆς κεντρικῆς ἐνότητος.

Μίαν δυσχέρειαν τὴν ὁποίαν ἀντιμετωπίσαμε κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἐργασίας ἦτο ἢ ἐναρμόνισις τῶν Ἐβδομαδιαίων Ἐνοτήτων—Μαθημάτων μὲ τὰ εὐκαιριακὰ θέματα ἀφ' ἑνὸς (ἑορταί, πανηγυρις, ἔκτακτα γεγονότα κλπ.) καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ τὰς ἐποχιακὰς ἐνότητας (Χειμῶν, ἐπιστροφή πτηνῶν κλπ.).

Ὡς πρὸς τὴν πρώτην περίπτωσιν—τὸ πρᾶγμα συμβαίνει καὶ εἰς τὴν Ε.Σ.Δ. Τὸ πρόγραμμα πρέπει νὰ συντάσσεται κατὰ τρόπον ἐλαστικὸν καὶ νὰ προβλέπη διὰ τὰς πλείστας περιπτώσεις. Ἄλλως τε, δὲν βλάπτει ἢ παρεμβολὴ μιᾶς, θὰ τὴν ὀνομάσωμεν, αὐτονομοῦ ἐνότητος ἡμιεβδομαδιαίας μεταξὺ δύο Κ.Ε.Ε. Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν περίπτωσιν τὸ πρόβλημα δύναται νὰ ἀντιμετωπισθῇ μὲ τοὺς κάτωθι τρόπους:

α) Μὲ τὴν δεξιτεχνίαν καὶ εὐελιξίαν τοῦ διδάσκοντος. Μία ἐβδομαδιαία Ἐνότης ἐγκλείει, κατ' οὐσίαν, ἀπεριόριστον ὕλικόν, χρονικῶς καὶ τοπικῶς, καὶ σκοπὸς τοῦ διδασκάλου εἶναι νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς δυνατότητας ἐξελιξέως τῆς. Τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα καθιστᾷ σαφέστερον τὸ νόημα τῆς προτάσεως: Βάσις ἢ Γεωγραφικὴ Ἐνότης «Ἡ Ἑλλάδα μας». Ἡ Ἐνότης συνέπεσε μὲ τὴν περίοδον τῆς Ἀνοιξέως εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν. Ἦτο δυνατόν, ὡς ἐπροτάθη ἀνωτέρω, νὰ παρεμβληθῇ μίᾳ αὐτόνομος Ἐνότης τριῶν ἢ τεσσάρων ἡμερῶν μὲ θέμα «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνοιξίς» ἢ «Ἡ Ἑλλάδα κατὰ τὴν Ἀνοιξί». Ἡ τοπολογία ὅμως τοῦ χωριοῦ δὲν ἐβοήθει πρὸς τοῦτο. Ἄντ' αὐτοῦ ἐπροχώρησα κανονικῶς εἰς ἐπομένην Ἐβδομαδιαία Ἐνότητα ἐκ τῆς Φ. Ἱστορίας μὲ θέμα ἢ τίτλον «Ἀπὸ τὰ πτηνὰ τῆς Ἑλλάδος». Ἐξ αὐτῶν, πάλιν, ἐξελέγησαν «Τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ». Τοιοῦτοτρόπως αὐτομάτως εἰσήλθομεν εἰς τὴν Ἐνότητα τῆς Ἀνοιξέως ἢ ὁποία συγχρόνως ἦτο καὶ Ἐνότης τῆς Φ. Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας. Ἡ σύνθεσις συνετελέσθη πλήρως.

β) Ἐνας δεύτερος τρόπος παρακάμψεως τῆς δυσχερείας εἶναι ἢ καλουμένη μετὰ θεσις τοῦ Κ.Μ.Ε. Γίνεται, δηλαδὴ ἀλλαγὴ τοῦ μαθήματος τῆς ἐβδομάδος ὥστε νὰ συνδεθῇ ἢ Ἐνότης μὲ τὸ γεγονὸς ἢ τὴν ἐποχὴν. Εἰς τὴν θέσιν π.χ. τῆς Γεωγραφίας ἢ Φ. Ἱστορίας φέρομεν τὴν Ἐνότητα ἐκ τῶν Θρησκευτικῶν διὰ νὰ συμπέσῃ μὲ τὰς ἑορτάς τῶν Χριστουγέννων ἢ τοῦ Πάσχα ἢ φέρομεν Ἐνότητα ἐκ

τῆς Ἱστορίας διὰ νὰ καλύψῃ μίαν Ἐθνικὴν Ἐορτὴν.

γ) Μετατόπισις τῆς ὕλης. Εἰς τὴν περίπτωσίν μου ἐπραγματοποίησα συγχρόνως μετάθεσιν τοῦ μαθήματος καὶ μετατόπισιν τῆς ὕλης κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα. Προετάχθη, δηλ., τὸ μάθημα τῶν Ἐρησκευτικῶν «ἦτο ἡ τελευταία ἐβδομάς πρὸ τῆς λήξεως τῶν μαθημάτων διὰ τὰς πασχαλινὰς ἐορτὰς καὶ συγχρόνως ἠγνοήθη ἡ διάταξις τῆς ὕλης εἰς τὸ Ε.Α.Π. Ἐντὶ νὰ διδαχθῶν ὡς ὄριζεν, αἱ Παραβολαὶ τοῦ Κυρίου, μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν θαυμάτων, συνεχίσασα με τὴν Ἐνότητα «Τὰ Πάθη τοῦ Ἰησοῦ». Καὶ σημειῶνω εἰς τὸ Ἡμερολόγιόν μου:

«Ἡ Ἐνότης αὕτη εἶναι συνέχεια τῆς Ἐνότητος «Ἡ Ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ» καὶ ἀποτελεῖ φυσικὴν συνέχειαν καὶ ψυχολογικὴν: Ἀφοῦ οἱ μαθηταὶ ἐδιδάχθησαν τὴν γέννησιν καὶ τὴν ὄρασιν τοῦ Χριστοῦ ἦτο καιρὸς νὰ διδαχθῶν καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς Του διὰ δύο λόγους. α) Διότι ἡ ἐβδομάς συνέπεσε μετὰ τὴν ἐβδομάδα πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ τὸ περιεχόμενον ἦτο ἐντὸς τοῦ κλίματος τῶν ἀσχολιῶν καὶ ἐνδιαφερόντων τῶν παιδιῶν καὶ τῶν πατοίκων). Ἡ συναισθηματικὴ ταύτησις τῶν μαθητῶν μετὰ τὰ πάθη τοῦ θεανθρώπου καὶ τὴν ἐνδοξὸν Ἀνάστασιν θὰ ἀποτελέσῃ βασικὸν στήριγμα γιὰ τὴν κατανόησιν καὶ ἀφομοίωσιν τῆς κατ' αὐτὸ διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἀκολουθήσῃ».

ΙΙΙ. ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ

Ἐν πρώτοις, δὲν θὰ πρέπει νὰ μᾶς ἀποπλανᾷ ὁ ὅρος Κ.Μ.Ε. ἢ Κ.Ε.Ε. Μία διδακτικὴ ἐβδομάς διαρκεῖ κανονικῶς ἕξ ἡμέρας. Εἰς τὴν παρούσαν ὁμως περίπτωσιν δύναται νὰ διαρκέσῃ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον διὰ δύο λόγους:

α) Πολλάκις ἡ ἐνότης εἶναι μεγάλης ἐκτάσεως καὶ ἀπαιτεῖ βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν καὶ β) διότι ἡ συγκέντρωσις πρέπει νὰ ἀποδίδῃ τὰς ὑπὸ τοῦ Ε.Α.Π. ὀριζόμενας «περιόδους», ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω.

Ὁμοίως ἡ ἐπωνυμία Κ.Μ.Ε. (Κεντρικὸν Μάθημα Ἐβδομάδος) δὲν θὰ πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπὸ κλειστὴν ἔννοιαν. Ἐπροτίμησα τὸν ὄρον Κ.Ε.Ε. (Κεντρικὴ Ἐνότης Ἐβδομάδος) διὰ λόγους οἱ ὁποῖοι ἐρμηνεύονται ἀπὸ ὅσα μέχρι τοῦδε ἐλέχθησαν. Ναι μὲν ὑπάρχει χρονικὴ τάξις εἰς τὴν διδαχὴν τῶν μαθημάτων, πλὴν ὁμως εἶναι δυνατόν, καθὼς εἶδομεν, νὰ γίνῃ μετάθεσις αὐτῶν, ἢ νὰ σχηματισθῇ αὐτόνομος Ἐνότης κ.ο.κ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ οὐσιῶδες εἶναι ὅτι ἐκάστοτε ἐκλέγεται μία ἐνότης ἐβδομάδος ἡ ὁποία ἐν συνδυασμῶ μετὰ τὴν ἐπομένην καὶ τὴν προηγουμένην καί, πολλάκις, μετὰ τὴν αὐτόνομον Ἐνότητα τείνει νὰ ἀποτελέσῃ Ἐνότητα μετὰ κέντρον τὸ δημιουργηθὲν ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν. Ἡ Ἐνότης λ.χ. «Τὰ Ἰωάννινα» ἐκ τῆς Γεωγραφίας δυσκόλως διακρίνεται ἀπὸ τὴν Ἐνότητα «Ἡ Ζωὴ τῆς Λίμνης τῶν Ἰωαννίνων» ἢ ὁποία λαμβάνεται ἀπὸ τὸ μάθημα τῆς Φ. Ἱστορίας. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν Ἐνότητα «Ἡ Ἀθήνα μας» καὶ «Ἡ Ἱστορία τῆς Ἀθήνας».

Ἐκ τῆς ἐπιλογῆς τῶν ἐνοτήτων αὐτῶν καὶ τῆς διατάξεώς των ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν συνέχειαν καὶ ἐνοποίησιν τῶν Ἐνοτήτων περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

Τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον προκύπτει τώρα εἶναι τὸ τῆς διδακτικῆς ἐξελίξεως ἢ ἐπεξεργασίας τῶν Κ.Ε.Ε. καὶ τῆς πλοκῆς τῶν ὑπολοίπων μαθημάτων. Πλὴν ὀρισμένων μαθημάτων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω, τὰ λοιπὰ μαθήματα οὐδεμίαν παρουσιάσασιν δυσχέρειαν διὰ τὴν ἐνταξίαν των εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἐνοτήτων. Ἐχει ἀποδειχθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας, ὅτι ἡ συγκέντρωσις εἶναι ἐποικοδομητικὴ διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ὕλης τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων καὶ τῶν μαθηματικῶν καὶ διὰ τὴν τροφοδότησιν τῆς δημιουργικῆς φαντασίας καὶ σκέ-

φειως εις τὰ Καλλιτεχνικά μαθήματα κατά τρόπον ὁ ὅποιος οὐδόλως ἀπαντᾶται εις τὸν καθιερωμένον τρόπον ἐργασίας.

Υποθέτῃσα τὴν ἐξῆς συγκρότησιν τῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια θὰ συνυφαίνωνται μὲ τὴν ὕλην τοῦ Κ.Μ.Ε. α) Διὰ τὴν Γ' καὶ Δ', πλὴν τοῦ Κ.Μ. (τὸ ὅποιον δύναται νὰ εἶνα ἐν ἑκ τῶν κάτωθι: Γεωγραφία, Φ. Ἱστορία, Ἱστορία, Θρησκευτικά) ὑπάρχουν τρεῖς κυρίως ομάδες: 1) Γλωσσικὰ μαθήματα, εις τὰ ὅποια ὑπάγονται ἡ Ἀνάγνωσις, ἡ Γραμματικὴ καὶ ἡ Ἐκθεσις μὲ τὰς ἐλευθέραις Ἀνακοινώσεις. 2) Τὰ Μαθηματικά ἦτοι ἡ Ἀριθμητικὴ. 3) Τὰ Καλλιτεχνικά μαθήματα εις τὰ ὅποια ὑπάγονται ἡ Ἰκτινογραφία, ἡ Χειροτέχνη, ἡ Καλλιγραφία καὶ ἡ Ὀδική. Ὡς αὐτοτελὲς μάθημα διδάσκεται ἡ Γυμναστικὴ. 6) Διὰ τὰς τάξεις Ε' καὶ ΣΤ' τὸ θέμα παρουσιάζει μεγαλυτέρας δυσχερείας. Τὰ μαθήματα τὰ ὅποια θὰ διαδέχωνται τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο εἶναι: Γεωγραφία, Φυσικὴ Ἱστορία, Φ. Πειραματικὴ καὶ Χημεία (ἡ ὕλη τῆς τελευταίας πρέπει νὰ ἀνασχηματισθῆ) καὶ ἡ Ἱστορία. Πέριξ τούτων συγκεντρῶνται αἰ ὡς ἄνω τρεῖς βασικαὶ ομάδες μαθημάτων καὶ ἐπὶ πλέον ἡ Γυμναστικὴ καὶ τὰ Θρησκευτικά.

Εἶναι εὐκόλον εις τὴν Ε' τάξιν (καὶ κατὰ τὸν πρῶτον κύκλον συνδιδασκαλίας) ἡ ὕλη τῶν Θρησκευτικῶν καὶ τῆς Ἱστορίας νὰ συγκροτηθῆ εἰς ἓνα μάθημα, δεδομένου ὅτι ἡ Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου εἶναι συνδεδειμένη μὲ τὴν ἐξέλιξιν, ἐξάπλωσιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοῦτο εἶναι εὐκόλον καὶ ἐπιτρεπτόν ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος γενικὴ ἀνακατάταξις τῆς ὕλης.

Ἀπὸ τὴν ἐκείνην εἶναι εὐκόλον νὰ ξεκινήσωμεν, ὅταν συντρέχουν δύο ὅροι: ἡ πνευματικὴ εὐρύτης τοῦ διδασκάλου εις τὴν γενικὴν τῆς ἔννοιαν καὶ τὸ πνευματικὸν κλίμα τοῦ Σχολείου. Πολλάκις ὁ διδάσκων θὰ βρεθῆ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ αὐτοσχεδιάσῃ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι ὠπλισμένος μὲ εὐρύτητα γνώσεων, διάθεσιν καὶ τάλαντον. Πολλάκις θὰ ἀναγκασθῆ νὰ συνθέσῃ κείμενον ἀναγνωστικόν διὰ τοῦτο θὰ πρέπει νὰ κατέχῃ τὴν παιδαγωγικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τῶν Ἑλληνικῶν. Θὰ ἀναγκασθῆ νὰ εἰκονογραφήσῃ διὰ τοῦτο θὰ χρειασθῆ κάποιαν καλλιτεχνικὴν δεξιότητα τῆς στιγμῆς καὶ γνῶσι τῆς ψυχολογίας τῆς παιδικῆς τέχνης, ὅταν ἐπιχειρῆ εἰκονογράφησιν κειμένων. Θὰ χρειασθῆ νὰ συνθέσῃ προβλήματα Μαθηματικῶν (καὶ τοῦτο συμβαίνει κάθε φορά πού διδάσκει Μαθηματικά, ἐφ' ὅσον τὰ κυκλοφοροῦντα ἐγχειρίδια κρίνονται ἢ ἀνεπαρκῆ ἢ ἀπρόσφορα διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς Ἐνότητος) διὰ τὸν λόγον αὐτὸν πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ μαθηματικὴν σκέψιν καὶ νὰ μελετήσῃ τὴν ἐξέλιξιν τῆς παιδικῆς σκέψεως κ.ο.κ.

Τοῦτο, φυσικά, δὲν εἶναι πάντοτε δυνατόν. Εἶναι ἀνάγκη, λοιπὸν νὰ ἐνισχύσωμε τὸν διδασκαλὸν ἐμμέσως, ἦτοι νὰ τοῦ παράσχωμε ξένην βοήθειαν. Τὸ Σχολεῖον θὰ πρέπει νὰ ἐφοδιασθῆ μὲ μίαν σειρὰν ἐπιλέκτων βιβλίων παιδικῶν, λογοτεχνικῶν, ἐγκυκλοπαιδικῶν κλπ. τὰ ὅποια θὰ χρησιμοποιοῦν οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι. Ἐπὶ ἀμέσως ἀναγκαίῳν θεωρῶ τὴν ἐξῆς «Βασικὴν Σειρὰν» βιβλίων: 1) Τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν (μετάφρασις). 2) Τοὺς Μύθους τοῦ Αἰσώπου. 3) Τὸν Γέρο—Στάθη τοῦ Λ. Μελέ σε λογικὴν χρῆσιν λόγῳ τοῦ φόρτου τῆς ἠθικολογίας καὶ τοῦ μονοτόνου ὄφους τοῦ καὶ μεταγλωττισμένον. 4) Τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη. 5) Ἐκλογή Δημοτικῶν ἀσμάτων τοῦ Ν. Πολίτη καὶ ἄλλων. 6) Ἀνθολογίαν Ἑλληνικῆς Ποιήσεως. 7) Μία ἀπὸ τὰς κυκλοφοροῦσας Παιδικὰς Ἀνθολογίας, μολονότι αἱ πλείσται εἶναι κακόγουστοι εις τὴν ἐκλογήν καὶ διάταξιν τῆς ὕλης. 8) Τὰ Ἀπαντα τοῦ Ζ. Παπαντωνίου καὶ τοῦ Σπεράντσα. 9) Τὰ Ἀπαντα τοῦ Σ. Γρανίτσα. 10) Ἀπαντα τὰ ἐκδιδόμενα παιδικὰ περιοδικά.

Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἀνήκουν τὸ Πρόχειρον Ὑπογραφεῖον, τὸ Ἐπιδιασκόπιον καὶ ὁ Παντογράφος. Τί ἄλλα βοηθητικά θὰ ἔχῃ ὁ διδάσκων διὰ τὴν ἐπιτυχῆ διεκπεραίωσιν τοῦ ἔργου του εἶναι θέμα καθαρῶς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας, ζωτικότητος καὶ πνευματικῆς στάθμης. Δι' ἐμέ, ἀφ' ἧς στιγμῆς συνεκρότησε τὰς Ἐνότητας, κατε-

νόησε τὴν οὐσίαν τοῦ προβλήματος καὶ ἀπεδεσμεύθη ἀπὸ κάθε διδακτικὴν προκατάληψιν, δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀφήσῃ τὴν δημιουργικὴν του σκέψιν νὰ πετάξῃ καὶ νὰ παίξῃ ἐλεύθερα μὲ τὸν ὕλικὸν καὶ τὴν παιδικὴν πρωτοβουλίαν. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, ὅσον ἀφορᾷ τὴν δημιουργικὴν ἐργασίαν, ὁ οὐρανὸς εἶναι τὰ ὄριά του. Θέτοντες τὴν ἀρχὴν ταύτην ὡς βάσιν, κρίνομεν περιττὸν νὰ προχωρήσωμεν εἰς λεπτομερειακὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὅποιον ὁ διδάσκων θὰ συγκροτήσῃ τὰς ἐνότητάς του καὶ τοῦ τρόπου ἐπεξεργασίας των. Κρίνομεν μόνον σκόπιμον νὰ παραθέσωμεν ἀντιπροσωπευτικὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα καταδεικνύουν τὸν πλοῦτον τοῦ ὕλικου τὸ ὅποιον δυνάμεθα νὰ διοχετεύσωμεν εἰς μίαν ἐνότητα καὶ τὰς πιθανότητας δημιουργικῆς ἐργασίας τὰς ὁποίας προσφέρει ὁ προτεινόμενος τύπος συγκεντρώσεως, τοῦλάχιστον εἰς τὰ περισσότερα τῶν μαθημάτων.

Τὸ πρῶτον παράδειγμα προέρχεται ἀπὸ τὴν σχέσιν Γεωγραφίας καὶ Ἀριθμητικῆς. Ἀντιγράφω ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιόν μου:

«Φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ὕλης, εἶναι ὅτι παρέχει εὐκαιρίας συνδυασμοῦ τῆς ὕλης καὶ τῶν προβληματικῶν καταστάσεων ἀπὸ ὅλες καὶ μὲ ὅλες τὶς περιοχὰς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ζωῆς ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐνότητος. Ὁ κατωτέρω συνδυασμὸς εἶναι δυσκολώτατος, ὅσον καὶ διδακτικώτατος. Κ.Ε.Ε. ἐκ τῆς Γεωγραφίας μὲ ἀσκήσιν εἰς πράξεις προσθέσεως ἐντὸς τῆς χιλιάδος. Κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ θέματος ἐδόθη ἡ εὐκαιρία εἰς τὸν διδάσκοντα καὶ τοὺς διδασκομένους νὰ συνθέσουν πρωτότυπα προβλήματα οὐδόλως ἀπαντῶμενα εἰς τὰ ἐγχειρίδια ἢ οὐδόλως προσφερόμενα μὲ τὸ κοινὸν σύστημα ἐργασίας. Ὁμοίως —καὶ τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον δικαιολογοῦν μέχρις ἐνὸς σημείου ὅσους ὑποστηρίζουν τὴν γνώμην ὅτι τὸ κέντρον τῶν μαθημάτων εἰς τὴν συγκεντρωτικὴν των μορφήν πρέπει νὰ εἶναι τὰ Μαθηματικά—ῶθησε τοὺς μαθητὰς στὴν ἀνακάλυψιν τῶν γεωγραφικῶν σχέσεων τῶν ἀποστάσεων εἰς τὸν χάρτην, τὴν συγκεκριμένην τοποθέτησιν τῶν πόλεων καὶ κωμοπόλεων τῆς Ἡπερου, τὴν σχέσιν τοῦ συγκεκριμένου καὶ ἀφηρημένου διὰ τῆς χρήσεως τῶν συμβόλων, ἐδοθήσεν εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς γεωγραφικῆς ὕλης κλπ. Ἡ ἀσκήσις ἔγινε μὲ βάσιν τὸ χιλιόμετρον. Ἐνα τουριστικὸν ἢ φορτηγὸν αὐτοκίνητον εἰς τὴν φαντασίαν, ἔνα χάρτην εἰς τὸν πίνακα καὶ τὸ κέφι εἶχαμε ὡς βοηθήματα. Τὸ αὐτοκίνητο ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν Κόνιτσα νὰ φορτώσῃ πορτοκαλία (ποῦ; στὴν Ἄρτα). Ἐέρομε πὼς ἀπὸ τὴν Κόνιτσα ἕως τὰ Γιάννινα εἶναι ... χιλιόμετρα, ἀπὸ τὰ Γιάννινα ἕως τὴν Ἄρτα ... Πόσα χιλιόμετρα θὰ διατρέξῃ τὸ αὐτοκίνητο; Πιὸ πλουσιώτερον τὸ ἐξῆς πρόβλημα ἢ ὁ ἐξῆς τύπος προβλήματος: Ἀπὸ ποῦ θὰ περάσῃ ἔνα τουριστικὸν αὐτοκίνητο γιὰ νὰ πάῃ ἀπὸ τὸ Μέτσοβο στὴν Ἠρέβεζα; Οἱ μαθηταὶ κατονομάζουν τὶς πόλεις καὶ κωμοπόλεις καὶ καθορίζουν τὶς χιλιομετρικὰς ἀποστάσεις. Ἀκολούθως εὐρίσκουν πόσα χιλιόμετρα θὰ διατρέξῃ κ.ο.κ.

Τὸ ἴδιον παρατηρήθη καὶ κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν ἐνοτήτων ἐκ τῆς Ἱστορίας: Ἐνότης «Οἱ Ἕλληνες στὴν Τροία» —διὰ νὰ ἀναφέρω μίαν ἀκόμη δύσκολον περίπτωση. Θέμα ἐκ τῆς Ἀριθμητικῆς «Διαίρεσις ἀπὸ μνήμης». Συνδυασμοὶ προβλημάτων: Ὁ ... ἀρχηγὸς εἶχε 600 συντρόφους καὶ 50 πλοῖα. Πόσους στρατιῶτες εἶχε τὸ κάθε πλοῖο; Ὅλα τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων ἦσαν 1200. Ὁ Ἀγαμέμνων διέταξε νὰ ξεκινήσουν σὲ 10 σειρὰς. Πόσα πλοῖα εἶχε ἡ κάθε σειρά;

Ὁ τελευταῖος τύπος προβλήματος δὲν ἀποτελεῖ ἄμεσον παιδικὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ ἀσφαλῶς ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον δραστηριότητος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀφίνω δὲ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα συντελεῖ εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς σκέψεως, μάλιστα δὲ ἀσυνήθη.

Μία ἄλλη περίπτωση εἶναι κατὰ πόσον ὁ διδάσκαλος εἶναι ἢ πρέπει νὰ θεωρῆ τὸν ἑαυτὸν του δεσμευμένον ἐκ τῆς ὕλης τῆς ἐνότητος τῆς ἐβδομάδος κατὰ τὴν ἐξεύρεσιν καὶ διερεῦνησιν τοῦ ὕλικου τῶν ἄλλων μαθημάτων. Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, τοῦτο εἶναι ζήτημα προσωπικῆς πρωτοβουλίας καὶ κατὰ πόσον ὁ ἴδιος ὁ διδάσκων αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἱκανὸν νὰ ἀναλάβῃ προσπάθειας αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς παρακινδυνευμένα, ἢ νὰ παίξῃ ἐλεύθερα μὲ τὸ ὕλικόν. Ὅπως δὴποτε, θεωρῶ τελείως ἀντιπαιδαγωγικόν, ἀντιψυχολογικόν καὶ ἐκτὸς τοῦ πνεύματος τῆς παρουσίας προσπάθειας τὴν τάσιν διὰ εὐθηνῆν ἠθικολογίαν, ἢ ὁποῖα θέτει ὄρια εἰς τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀντιμετιώπισιν ζωτικῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς, τόσον διὰ τὸν διδάσκοντα ὅσον καὶ διὰ τὸν διδασκόμενον. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὴν περίπτωσιν προσκολλήσεως εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰ τυπικὰ πλαίσια τὰ ὁποῖα θέτει ἐκάστοτε ἢ ἐπεξεργαζομένη ἐνότης. Ἐτοσίσθη καὶ ἀνωτέρω, θὰ τονισθῆ καὶ τώρα, ὅτι ἀπαιτεῖται ἐλευθερία σκέψεως καὶ γενναῖα ἀπόφασις.

Εἶναι ἐπιτρεπτόν καὶ εὐκόλον λ.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν περιπετειῶν τοῦ Ὀδυσσεύς—καὶ ἴσως διδακτικώτατον—νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς κείμενον ἀπὸ τὴν «Ὀδύσεια» ἀναφερόμενον εἰς τὸ διδαχθὲν γεγονός· εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου ὠφέλιμον—καὶ ἴσως προτιμότερον—νὰ ἐκταθοῦμεν εἰς εὐρύτερον περιθώριον καὶ νὰ ἐκλέξωμεν συγγενικόν κείμενον μὲ πλουσιώτερον περιεχόμενον, ὡς εἶναι ἢ ἀναφορὰ εἰς τὸ ἀκατανίκητον σθένος τοῦ ἥρωος καὶ τὰς ἀπέλπιδας προσπάθειας αὐτοῦ νὰ θαλάσῃ τὴν φύσιν καὶ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρόν του. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ κείμενον τὸ ὁποῖον θὰ ἐκλέξωμεν δυνατόν νὰ εἶναι παρόμοιον μὲ τὸ διηγηματάκι τοῦ Μέγα «Προσπάθησε πάλι». Δυνατόν, ἀκόμη, νὰ συνδεθῆ ὁ ἀγὼν τοῦ Ὀδυσσεύς μὲ τὸν ἀγῶνα τῶν ναυτικῶν καὶ τὴν τόλμην των, ὁπότε διδάσκεται τὸ διήγημα «Τὸ Ναυτόπουλο» ἢ «ὁ νέος ναύτης» τοῦ Βιζυηνοῦ (ποίημα).

Ἡ ἐκφραστικὴ πλευρὰ τῆς ἐπεξεργαζομένης ἐνότητος (Καλλιτεχνίας) εἶναι ἢ ὠραιότερα καὶ παραγωγικώτερα εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ θὰ γίνῃ λόγος σὲ ξεχωριστὸ μέρος κατωτέρω.

Τὸ Β' μέρος εἰς τὸ ἐπόμενον

